

Παναγιώτης Δημουλέας
Γιάννης Πριόβολος

ΔΕΝ
ΣΥΝΕΜΟΡΦΩΘΗΣΑΝ
ΠΡΟΣ
ΤΑΣ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Η ΟΜΗΡΙΑ ΚΑΙ
ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ
ΣΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΤΟΥ ΑΞΙΩΝΑ, 1941-1945

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΟΥΛΕΑΣ - ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΡΙΟΒΟΛΟΣ

ΔΕΝ ΣΥΝΕΜΟΡΦΩΘΗΣΑΝ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Η ομηρία και οι ιδεολογικοπολιτικές συγκρούσεις
Ελλήνων αξιωματικών στα στρατόπεδα
συγκέντρωσης του Άξονα,
1941-1945

Θέση υπογραφής δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές επιστήμες / Ιστορία
Παναγιώτης Δημουλέας, Γιάννης Πριόβολος, Δεν συνεμμορφώθησαν
προς τας υποδείξεις: Η ομηρία και οι ιδεολογικοπολιτικές συγκρούσεις
Ελλήνων αξιωματικών στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άξονα,
1941-1945

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Διορθώσεις: Ελένη Μαρτζούκου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright© Παναγιώτης Δημουλέας, Γιάννης Πριόβολος &

Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη), 2020

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάιος 2021

ΚΕΤ Δ021 ΚΕΠ 321/21

ISBN 978-960-16-9612-6

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, FAX: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΙΝΘΟΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΒΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
1. Οι συνθήκες παραμονής των Ελλήνων ομήρων αξιωματικών στα φασιστικά και ναζιστικά στρατόπεδα (1941-1945) και οι μεταξύ τους έριδες και πολιτικές αντιπαραθέσεις	19
2. Η περίπτωση του ταγματάρχη πυροβολικού Βασίλη Μερκουρίου	103
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α': Βιογραφικά στοιχεία αξιωματικών σε ομηρία	131
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β': Κατάλογος Ελλήνων αξιωματικών που βρίσκονταν σε ιταλικά στρατόπεδα ομήρων και η κατάσταση τους μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας (8 Σεπτεμβρίου 1943)	140
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ': Απόσπασμα από γενικότερο κατάλογο με τον τίτλο «LISTE des détenus à L'Oflog VIII. Officiers et Soldats Grecs. Prisonniers Grecs», στον οποίο υπάρχουν τα ονοματεπώνυμα Ελλήνων αξιωματικών ομήρων στο ναζιστικό στρατόπεδο Φρίζακ-Μαρκ μη προερχόμενων από τα αντίστοιχα ιταλικά	156

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ': «Κατάστασις των Ελλήνων αξιωματικών αποσταλέντων εις Ιταλίαν την 20ήν Ιανουαρίου 1943 διά του ατμοπλοίου "Πόλις της Γένοβας", μετ' ενδείξεως της τύχης εκάστου».....	158
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε': Σήματα που ανταλλάχθηκαν μεταξύ του αρχηγού των ΒΟΕΑ-ΕΔΕΣ Ναπ. Ζέρβα και αξιωματικού της οργάνωσης αποσταλμένου στην Ιταλία περί της τύχης ανταρτών του ΕΔΕΣ ομήρων σε στρατόπεδα στο έδαφός της	164
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	171
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	181

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΑΚ	Ανωτάτη Επιτροπή Αγώνος Κρήτης
ΑΕΔ	Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων
αρ. / αριθμ.	αριθμός
αρ. εισ.	αριθμός εισαγωγής
ατ. έγγρ.	ατομικά έγγραφα
ατ. φάκ.	ατομικός φάκελος
Β.Δ.	βασιλικό διάταγμα
Β.Ν.	Βασιλικό Ναυτικό
ΒΕΣΜΑ	Βασιλικός Ελληνικός Στρατός Μέσης Ανατολής
ΓΑΚ	Γενικά Αρχεία Κράτους
ΓΕΣ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΔΙΣ	Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ε.α.	εν αποστρατεία
Ε.Σ.	Ελληνικός Στρατός
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
εγκ.	εγκύκλιος
ΕΔΕ	Ένορκη Διοικητική Εξέταση
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΕΝΑ	Εθνική Ένωσις Νέων Αξιωματικών
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΛΔ	Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας

ΕΝΑ	Ένωση Νέων Αξιωματικών
ΕΟΕΑ	Εθνικαί Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών
ΕΠΕΚ	Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου
ΕΣΙΑ	Επιτροπή Συνδέσμου μετά της Ιταλικής Διοικήσεως
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΔΕΑ	Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΚΠΑ	Κέντρο Παρουσιάσεως Αξιωματικών
μηχ.	μηχανικό
ν.	νόμος
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ΟΠΛΑ	Οργάνωση Προστασίας Λαϊκού Αγώνα
π.δ.	πολεμική διαθεσιμότητα
Π.Ε.	Περιφερειακή Επιτροπή
ΠΑΟ	Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωση
ΠΑΣ	Πρωτοβάθμιο Ανακριτικό Συμβούλιο
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
πεζ.	πεζικό
πρωτ.	πρωτόκολλο
πυρ.	πυροβολικό
Σ.Σ.	Σώμα Στρατού
ΣΕΚΕ	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος
ΣΣΕ	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων
ΥΒΕ	Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος
ΥΕΘΑ	υπουργείο Εθνικής Άμυνας
ΥΣΑ	Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων
φάκ.	φάκελος
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1939-1945) δεν ήταν ένας ακόμη Μεγάλος Πόλεμος που έπληξε την ανθρωπότητα. Οι διαστάσεις του ξεπέρασαν συντριπτικά εκείνες του προηγούμενου Α΄ Παγκοσμίου (1914-1918), δίνοντάς του τον χαρακτηρισμό «ολοκληρωτικός». Εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι ενεπλάκησαν στη σύρραξη, και για πρώτη φορά στην ιστορία άμαχοι, μακριά από τα πεδία των μαχών, σκοτώθηκαν σε τέτοιο μεγάλο αριθμό.

Από τις οδυνηρές συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου ήταν και το μέτρο εγκλεισμού, από τις δυνάμεις του Άξονα—Γερμανία και Ιταλία—, εκατομμυρίων πολιτών των κατακτημένων χωρών της Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Τα στρατόπεδα αυτά λειτούργησαν βασικά στην επικράτεια των δύο αυτών χωρών, δημιουργήθηκαν όμως και σε εδάφη χωρών τις οποίες εν τω μεταξύ καταλάμβαναν, π.χ. Αυστρία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία κ.ά. Όσοι εγκλείονταν στα στρατόπεδα δεν ήταν στρατιώτες αντίπαλων στρατών ώστε να προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο, αλλά απλοί πολίτες των κατακτημένων χωρών, όμηροι, και για τον λόγο αυτό η θέση τους ήταν δυσχερής και η τύχη τους αβέβαιη. Έχει υποστηριχθεί ότι στα στρατόπεδα

αυτά επιδιωκόταν ο «αφανισμός του νομικού και ηθικού προσώπου του ατόμου».¹

Αναλόγως του σκοπού τους, τα στρατόπεδα γενικά διακρίνονταν σε:

α) *στρατόπεδα ομήρων*, για πολίτες που είτε κατηγορούνταν —βασίμως ή όχι— από τις αρχές κατοχής για αντιστασιακή δράση είτε απλώς είχαν συλληφθεί τυχαία, χωρίς κάποια συγκεκριμένη κατηγορία, για να αποτελέσουν εγγύηση ή και τα εξιλαστήρια θύματα στην περίπτωση επιθέσεων κατά των δυνάμεων κατοχής· μπορεί ωστόσο η ομηρία να έκρυβε και άλλους σκοπούς —πολιτικούς, ενσωμάτωση εδαφών κτλ.·

β) *στρατόπεδα εργασίας*, για πολίτες που προορίζονταν να συμβάλουν στην προσπάθεια της γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας, και όχι μόνον — π.χ. χιλιάδες όμηροι των Γερμανών (κάποιοι ανεβάζουν τον αριθμό τους περίπου στα 5.000.000 προς το τέλος του πολέμου)² εργάστηκαν ακόμη και σε ιδιωτικές γερμανικές επιχειρήσεις· και

γ) *στρατόπεδα εξόντωσης ή θανάτου*, για Εβραίους πολίτες, κομμουνιστές, ομοφυλόφιλους, Ατσίγγανους κ.ά., στο πλαίσιο της φυσικής εξόντωσης των πληθυσμών αυτών.

Στα δύο τελευταία είδη, ιδίως στο τελευταίο, δε συναίνεσε ο συνεταίρος του Χίτλερ Μουσσολίνι, παρά τις πιέσεις που δέχτηκε, κι έτσι στην Ιταλία δε δημιουργήθηκαν τέτοια στρατόπεδα — δηλαδή στρατόπεδα εξόντωσης, γιατί απλά στρατόπεδα συγκέντρωσης Εβραίων λειτούργησαν, τουλάχιστον ένα, στο Φερραμόντι, στην επαρχία Κοζέντζα.

¹ Σατελέ Φρανσουά και Κουσνέρ-Πιζιέ Εβελίν, *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ού αιώνα. Ιστορία της πολιτικής σκέψης*, μτφρ. Καρράς Σ.Τ. και Κρητικός Μιλτ., Ράππας, Αθήνα 1988, σ. 648.

² Ο Ηλίας Θερμός υπολογίζει τον αριθμό τους στους 4.795.000 εργάτες (Θερμός Ηλίας, *Η γερμανική ηγεμονία. Ψευδαισθήσεις και πραγματικότητα*, Το Βήμα Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015, σ. 129).

Στην Ελλάδα τα στρατεύματα κατοχής, ιδιαιτέρως οι Ιταλοί, που είχαν και τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους της χώρας, προχώρησαν από την αρχή σχεδόν της Κατοχής σε μέτρα καταπίεσης του συνόλου του πληθυσμού, με συλλήψεις και φυλακίσεις Ελλήνων με την κατηγορία —ή και με την απλή υποψία— για κατοχή όπλων, απόκρυψη Βρετανών στρατιωτών που είχαν εγκλωβιστεί στην Ελλάδα, μετάδοση ειδήσεων δυσμενών για τον Άξονα, διανομή προκηρύξεων κ.ά. Σύντομα οι Ιταλοί προχώρησαν και στην ίδρυση στρατοπέδων συγκέντρωσης και κράτησης πολιτών εντός της ελληνικής επικράτειας, καθώς ο όγκος των συλλαμβανομένων αυξανόταν και οι φυλακές δεν επαρκούσαν.

Προνομιακοί «πελάτες» των Ιταλών ήταν οι Έλληνες μόνιμοι αξιωματικοί, καθώς φαίνεται ότι οι Ιταλοί με αυτόν τον τρόπο ήθελαν να τους ανταποδώσουν το «πάθημά» τους στην Αλβανία, αλλά πιθανόν και γιατί φοβούνταν ότι θα μπορούσαν να ηγηθούν αντιστασιακών κινήσεων. Οι συλλήψεις των αξιωματικών γίνονταν σχεδόν προληπτικά, καθότι, για ιδιαίτερους λόγους που αφορούσαν τους ίδιους τους αξιωματικούς (έλλειψη εκπαίδευσης, ιδεολογικές επιφυλάξεις κτλ.), στην αρχή της Κατοχής οι περισσότεροι δεν έδειχναν να έχουν την πρόθεση να εμπλακούν σε αντιστασιακές κινήσεις ένοπλης μορφής.

Από το τέλος της άνοιξης του 1942 οι Ιταλοί προχώρησαν επίσης στο μέτρο της αποστολής Ελλήνων πολιτών ομήρων σε στρατόπεδα που συγκροτήθηκαν στο ιταλικό έδαφος.³ Μόλις λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1942, καταγράφεται και η αποστολή των πρώτων Ελλήνων ομήρων αξιωματικών σε στρατόπεδο της Ιταλίας. Η σύλληψη και η αποστολή

³ Ο αριθμός των ομήρων αυτών παραμένει αδιευκρίνιστος, πάντως ανέρχεται σε κάποιες χιλιάδες (Παναρέτου Αννίτα Π., «Έλληνες μη Εβραίοι σε ομηρία», εφημ. *Καθημερινή*, 10 Μαΐου 2015).

αξιωματικών στην Ιταλία αυξήθηκαν το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς, με αποτέλεσμα η φήμη ότι οι Ιταλοί θα απέστειλαν όλους τους αξιωματικούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης να εξαναγκάσει αρκετούς από αυτούς να αναχωρήσουν εσπευσμένα για τη Μέση Ανατολή και λίγο αργότερα για τις οργανώσεις ένοπλης αντίστασης που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται στην Ελλάδα.⁴

Κατά παράβαση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, οι Ιταλοί, πιθανότατα και για λόγους εκδίκησης (ήττα στην Αλβανία και η περιφρόνηση που τους έδειχναν οι Έλληνες), έπαψαν να θεωρούν τους Έλληνες ομήρους αξιωματικούς ως τέτοιους. Αυτό είχε ως συνέπεια και η μεταφορά τους στα στρατόπεδα να μην ακολουθεί στοιχειώδεις κανόνες ευπρεπούς μεταχείρισης (ήταν σιδηροδέσμιοι, κακοποιούνταν, διατρέφονταν άσχημα κτλ.), και η εν γένει παραμονή τους σε αυτά να είναι άκρως δυσμενής —τουλάχιστον στην αρχή της ομηρίας τους—, κι επίσης να στερούνται του μισθού τους και αξιοπρεπούς ιατρικής περίθαλψης.

Δυστυχώς τις άσχημες αυτές συνθήκες κράτησης στα στρατόπεδα ήρθαν να επιτείνουν έριδες και ιδεολογικοπολιτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των κρατούμενων αξιωματικών οι οποίες ξέσπασαν αρκετά γρήγορα. Οι αντιπαραθέσεις αυτές, απομεινάρια του παλιού διχασμού του σώματος των αξιωματικών σε βασιλόφρονες και βενιζελικούς (δημοκρατικούς) κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο (Εθνικός Διχασμός) και τον

⁴ «Οι αξιωματικοί από ημέρας εις ημέραν διατρέχουσι τον κίνδυνον να εγκλεισθώσιν εις Στρατόπεδα και να εξουδετερωθώσιν οριστικώς» (έκθεση του Επιτελείου «Μίδας» προς το ελληνικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, 12 Μαρτίου 1943, Αρχεία Μπενάκη, Αρχείο Στ. Δούκα, αρ. εισ. 290· βλ. επίσης τις αναμνήσεις του Διον. Κουτσουμάρη, μόνιμου αξιωματικού στον ΕΛΑΣ, και την κατάθεση του λοχαγού Χρ. Τσιγαρίδα, στο Πριόβολος Γιάννης, *Μόνιμοι αξιωματικοί στον ΕΛΑΣ. Οικειοθελώς ή εξ ανάγκης*, Αθήνα 2009, σσ. 286 και 396 αντίστοιχα).

Μεσοπόλεμο επανεμφανίστηκαν και, όταν, κατά την Κατοχή και την Αντίσταση, με την εκρηκτική άνοδο του εαμικού κινήματος από το 1943, απέκτησαν μια νέα ιδεολογική διάσταση, πήραν άλλη μορφή, το ίδιο διχαστική. Για τους φανατικούς φιλοβασιλικούς αξιωματικούς —τους αυτοαποκαλούμενους «εθνικόφρονες»—, οι αξιωματικοί που είχαν ενταχθεί στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ακόμη κι αυτοί που απλώς έδειχναν φιλοεαμική στάση, δεν ήταν μόνον ιδεολογικοί αντίπαλοι, αλλά και «προδότες» που έπρεπε να εξοβελιστούν από το εθνικό σώμα.

Μερικές φορές οι αντιπαραθέσεις αυτές των αντιτιθέμενων μερίδων των ομήρων αξιωματικών στα στρατόπεδα ήταν τόσο έντονες, ώστε να αναγκάσουν τον Ευάγγελο Αβέρωφ, που ήταν κι αυτός όμηρος στην Ιταλία, να παρατηρήσει: «Στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως των αιχμαλώτων ή των εξορίστων [...] οξύτατα προσωπικά πάθη χώρισαν τους Έλληνες, πράγμα που δεν παρατηρήθηκε στους αιχμαλώτους και τους εξορίστους άλλων εθνικοτήτων».⁵

Όμως η μεγάλη περιπέτεια των ομήρων αξιωματικών θα αρχίσει από τη στιγμή που, μετά την απόβαση των Συμμάχων στη Σικελία, την κατάρρευση του φασιστικού καθεστώτος και τη διάλυση των στρατοπέδων, αυτοί ελευθερώθηκαν. Εξαιτίας λανθασμένων αποφάσεων, δισταγμών και διχογνωμιών για το τι ήθελαν να κάνουν και προς τα πού έπρεπε να κατευθυνθούν, υπέστησαν ταλαιπωρίες αφάνταστες διασχίζοντας την Ιταλία. Λίγοι ανάμεσά τους, οι πιο τυχεροί, έφτασαν καταπτοημένοι στις συμμαχικές γραμμές, όπου εκεί τελείωσε προς το παρόν η ταλαιπωρία τους. Κάποιοι άλλοι, λιγότεροι από τους προηγούμενους, πέρασαν στο ελβετικό έδαφος. Οι περισσότεροι όμως έπεσαν στα χέρια των Γερμανών, που δεν είχαν ακόμη αποχωρήσει από το ιταλικό έδαφος,

⁵ Αβέρωφ Ευάγγελος Α., «Ελευθερία ή Θάνατος». *Το χρονικό μιας μυστικής οργανώσεως στη γερμανοκρατούμενη Ιταλία*, Αθήνα 1945, σ. 153.

και οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Γερμανία και στην Πολωνία. Εκεί συναντήθηκαν με συναδέλφους τους —λίγους τον αριθμό— που κρατούνταν ήδη σε ναζιστικά στρατόπεδα, κυρίως ως αιχμάλωτοι πολέμου από τη μάχη της Κρήτης.

Οι συνθήκες κράτησης στα γερμανικά στρατόπεδα ήταν το ίδιο άσχημες όσο και στα ιταλικά — και οι αντιδικίες μεταξύ των ομήρων αξιωματικών έδειχναν να εντείνονται όσο οι πληροφορίες για τη νίκη των Συμμάχων πλήθαιναν. Το γεγονός όμως που οδήγησε σε ακόμη μεγαλύτερη όξυνση την κατάσταση ήταν η επικείμενη προσέγγιση στο μέρος όπου βρίσκονταν τα στρατόπεδα σοβιετικών στρατευμάτων, καθώς και η πληροφορία ότι στην Ελλάδα είχε εκραγεί το δεκεμβριανό κίνημα του 1944.

Τελικά τον Μάιο του 1945 μονάδες του Κόκκινου Στρατού που προέλαυναν στο έδαφος της Γερμανίας απελευθέρωσαν όλους τους ομήρους από τα διάφορα στρατόπεδα, μαζί και τους Έλληνες αξιωματικούς. Τότε θα αρχίσει το ταξίδι της επιστροφής τους στην Ελλάδα μέσα από μεγάλες ταλαιπωρίες. Οι περισσότεροι θα φτάσουν σε ελληνικό έδαφος το χρονικό διάστημα Ιουλίου-Σεπτεμβρίου του 1945.

Η επιστροφή ωστόσο θα επιφυλάξει μεγάλες εκπλήξεις σε όσους ανήκαν στη μικρή ομάδα των φιλοεαμικών αξιωματικών.⁶ Έπειτα από τα στασιαστικά κινήματα στον στρατό

⁶ «Μετά τη Βάρκιζα, ωστόσο, και τον επακόλουθο αφοπλισμό και διάλυση του ΕΛΑΣ, ένα ογκούμενο κύμα “λευκής τρομοκρατίας” σάρωνε το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας [...] σε συνάρτηση μάλιστα με τη σύμπραξη των κρατικών αρχών, μπορεί να γίνει λόγος για μονομερή εμφύλιο πόλεμο της μοναρχικής Δεξιάς εναντίον των ανυπεράσπιστων αντιπάλων της — ουσιαστικά κάθε πολιτικής απόχρωσης» (Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., «Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου», στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2006, σσ. 308-309).

της Μέσης Ανατολής και τη σύγκρουση του ΕΛΑΣ, στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1944, με τις κυβερνητικές δυνάμεις και τα αγγλικά στρατεύματα που τις συνεπικουρούσαν, στον νέο στρατό που είχε αρχίσει να δημιουργείται το ισοζύγιο ήταν υπέρ των λεγόμενων «εθνικοφρόνων» αξιωματικών. Κυριαρχούσαν οι βασιλόφρονες δεξιοί και ακροδεξιοί αξιωματικοί (κάτι που άλλωστε είχε αρχίσει ήδη από την επιβολή της δικτατορίας Μεταξά το 1936), και οι παραστρατιωτικές οργανώσεις ΕΝΑ (Ένωση Νέων Αξιωματικών) και ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών), και από το 1956 και μετά ο ΕΕΝΑ (Εθνική Ένωση Νέων Αξιωματικών) του Γεωργίου Παπαδόπουλου άρχισε να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη επιρροή στο στράτευμα. Το μεταβαρκιζιανό κράτος, υποκύπτοντας στις απαιτήσεις των «εθνικοφρόνων» αυτών αξιωματικών, έθεσε με συνοπτικές διαδικασίες εκτός στρατεύματος όσους αξιωματικούς είχαν την ατυχία να αντιπαρατεθούν «ιδεολογικά» μαζί τους στα στρατόπεδα ομηρίας, ενώ φάνηκε εξαιρετικά επιεικές και γαλαντόμο απέναντι στους συνεργάτες των Γερμανών αξιωματικούς των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Από την ψύχραιμη θεώρηση των γεγονότων μπορεί εύκολα να γίνει αντιληπτό ότι, από τη μικρή ομάδα των θεωρούμενων αριστεριζόντων αξιωματικών, κανείς τους δε βαρυνόταν με κάποια σοβαρή κατηγορία για διάπραξη οιοδήποτε αδικήματος, ούτε καν για επίδειξη αντιστρατιωτικής συμπεριφοράς, όπως τους είχαν καταγγείλει, καθώς η σκληρή και οδυνηρή διαβίωση στα στρατόπεδα συγκέντρωσης θα μπορούσε να οδηγήσει τον καθένα σε τέτοια συναισθηματική φόρτιση ώστε να δικαιολογούνται συμπεριφορές που να αφίστανται της στρατιωτικής δεοντολογίας.

Το ζήτημα της ομηρίας εκατομμυρίων πολιτών από τις δυνάμεις του Άξονα δεν έχει καλυφθεί επαρκώς από τη διεθνή βιβλιογραφία, με εξαίρεση —μόνο αποσπασματικά— τις με-

λέτες για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης των Εβραίων (Ολοκαύτωμα). Ίσως επικράτησε η απώθηση των τραγικών αυτών γεγονότων στη συλλογική μνήμη, των αισθημάτων ενοχής και ντροπής όλων – νικητών και ηττημένων. Η ίδια έλλειψη χαρακτηρίζει και την ελληνική βιβλιογραφία. Η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ) ουδέποτε ενέταξε στις μελέτες της το ζήτημα της ομηρίας Ελλήνων στρατιωτικών σε ιταλικά και γερμανικά στρατόπεδα. Μόνο λίγες μονογραφίες υπάρχουν, από όσους οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα (αυτοβιογραφικές μνήμες) ή από συγγενείς τους. Έτσι η πληροφόρηση για το τι συνέβη σε αυτά είναι ελλιπής. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα δημοσιευθέντα γερμανικά αρχεία δεν απέδωσε κάποιο σημαντικό στοιχείο, επειδή τα περισσότερα αφορούν κυρίως τους Εβραίους ομήρους κι όχι ομήρους άλλων εθνικοτήτων.

Η προσπάθεια που καταβλήθηκε στο βιβλίο αυτό έχει σκοπό, με τη χρήση όσο το δυνατόν περισσότερων πηγών καταγραφής –ατομικής και συλλογικής μνήμης–, κατά το δυνατόν πρωτογενών (Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Αρχεία Μουσείου Μπενάκη, Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων και οποιαδήποτε άλλη, έγγραφη ή προφορική, σχετική μαρτυρία), την όσο γίνεται πληρέστερη ανασύνθεση των γεγονότων που αποτέλεσαν την οδυνηρή αυτή εμπειρία – την ομηρία στα φασιστικά και ναζιστικά στρατόπεδα Ελλήνων αξιωματικών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου.